
Monika Maria Kowalczyk

Anny-Teresy Tymienieckiej fenomenologia duszy

Greckie terminy *nous* i *pneuma* oraz łacińskie *animus* i *spiritus* to odpowiedniki polskiego słowa „duch”. Jego znaczenie zależy od tradycji filozoficznej, w której występuje. Zasadniczo pojęcie *pneumy* odnosi się do rzeczywistości niematerialnej i może oznaczać „umysł, duszę, myślenie, energię psychiczną, moc, męstwo i odwagę”¹. W tej publikacji zostanie zaprezentowana współcześnie żyjącej autorki – A.-T. Tymienieckiej, koncepcja fenomenologii duszy. Jest to propozycja antropologiczna w ramach tradycji fenomenologicznej, zapoczątkowanej przez E. Husserla. Profesor A.-T. Tymieniecka – uczennica R. Ingardena – w fenomenologii życia (*phenomenology of life*), którą traktuje jako III etap fenomenologii, dostrzegła w rozwoju duchowym duszy ludzkiej drogę prowadzącą do Transcendencji². To dążenie człowieka (*human condition*) ku Nieskończoności dokonuje się na drodze poszukiwań duszy, które można określić mianem „fenomenologii duszy” lub „fenomenologii rozwoju duchowego człowieka”. Zanim zostanie zaprezentowana koncepcja „fenomenologii duszy”, warto zapoznać się z koncepcją duszy sugerowaną przez Autorkę. Należy dodać, że są to koncepcje wewnątrz konkretnego systemu filozoficznego, zawierającego określone założenia metafizyczne, które mają wpływ na rozwiązania antropologiczne. Jak wskazuje nazwa tej filozofii, jej podstawowym pojęciem jest życie utożsamione z bytem, który nieustannie staje się w procesie ontopojezy (*ontopoietic process*). Oznacza to, że wszystko, co jest, to przejaw życia, etap jego rozwoju. U podstaw tak pojętego życia tkwi logos życia (*logos of life*) – racja racjonalności w świecie, który manife-

¹ *Powszechna Encyklopedia Filozoficzna*, t. 2, hasło: *duch*, Lublin 2001, s. 731.

² Zdaniem A.-T. Tymienieckiej pierwszy etap fenomenologii to filozofia E. Husserla, drugi natomiast to myśl R. Ingardena i innych autorów nawiązujących do Husserla.

stuje się w życiu poprzez różnorodne racjonalności. Człowiek jako kulminacyjna faza rozwoju życia posiada duszę, która jest etapem rozwoju życia i jednocześnie manifestacją logosu.

Koncepcja duszy

Pojęcie *duszy* zajmuje centralne miejsce w fenomenologii ludzkiej kondycji (*phenomenology of human condition*) wypracowanej przez Tymieniecką. Na określenie duszy Autorka używa zamiennie terminów, takich jak: *soul*, *psyche*, *innerness*, *inward sacred river*. W ramach jej filozofii życia analizy duszy zostały przeprowadzone z „bardziej fundamentalnego punktu widzenia niż porządek racjonalny”, przez który Tymieniecka rozumie perspektywę kreatywną, a także w kontekście spełnianych przez duszę funkcji. Stanowisko S. Strassera stanowiło inspirację dla sformułowania prezentowanej koncepcji duszy. Wspomniany przedstawiciel tomizmu fenomenologizującego odrzucił pogląd sytuujący duszę w obrębie kompetencji psychologii empirycznej, natomiast umieścił jej problematykę między antropologią a metafizyką³. Ponieważ ambicją Tymienieckiej było ukrytycznienie fenomenologii klasycznej, dlatego własną interpretację fenomenu duszy uczyniła w kontekście poglądów Husserla. Niewątpliwie Autorka docenia jego wnikliwe badania duszy, jednak zgadza się z nimi tylko w sposób połowiczny. Podobnie jak on wyróżnia trzy sfery funkcjonalne człowieka: ciało, duszę i ducha. Za Mistrzem przypisuje duszy rolę pośrednika między ciałem i duchem, ale nie akceptuje jego rozwiązania dotyczącego miejsca powstania duszy i ducha. Husserl twierdził, że dusza pojawia się na granicy funkcji fizycznych ciała, duch zaś na granicy duszy, Tymieniecka zaś uważa, że duch wzbudza się w sercu duszy. Ponadto za Husserlem uznaje ona duszę za doznaniowe (*passional*) podłoże sił ożywiających mechanizmy fizjologiczne człowieka, a także czynnik stanowiący rację tożsamości jednostki.

Dusza, według Tymienieckiej, to przejaw logosu odczuwającego – początkowego stadium logosu życia⁴. To struktura dy-

³ Tymieniecka powołuje się na pracę S. Strassera pod tytułem: *The Soul in Metaphysical and Empirical Psychology*, Daquesne University Press 1957.

⁴ „Should we then not recognize in the animus and in its multifarious profile a sentient mode of the Logos, the incipient mode of the Logos of Life?”

namiczna, zakorzeniona w bogactwie sił i energii działających w systemie życia. Można wyróżnić trzy jej rodzaje: wegetatywną, sensytywną i rozumną. Forma duszy oraz stopień jej samokontroli (*self-control*) są proporcjonalne do stopnia złożoności bytu. Stąd dusza ludzka stanowi najbardziej złożoną, a przez to najwznioślejszą jej formę, wyposażoną w intelektualny aparat intencjonalnej świadomości z „ja” jako osią.

Dusza ludzka to dynamiczne „terytorium życia”, czynnik empiryczny, obejmujący swym zakresem empiryczną psychikę (*empirical psyche*) z jej obwodami świadomego (*conscious*) oraz przedświadomego życia (*pre-conscious life*). Najważniejszą jej częścią jest podświadomość – pośrednia sfera duszy między wspomnianymi obwodami, w której dokonuje się przejście z poziomu świadomości do nieświadomości. W podświadomości należy dostrzec sferę mroczną (*twilight zone*), sferę gry światła i ciemności (*zone of the play of light and darkness*), sferę gry podstawowych sił natury i kreatywnych poszukiwań człowieka. Podświadomość nie posiada charakteru świadomego, przed-świadomego ani przed-orzekającego (*conscious, pre-conscious, pre-predicative*), gdyż wiązałoby się to wówczas z jej odniesieniem do świadomości człowieka, do jego umysłu. Tymieniecka utożsamia ją z kreatywną „kuźnią” duszy ludzkiej (*subliminal, creative forge, creative crucible*), miejscem „wykuwania” oryginalnego sensu ludzkiej egzystencji, którym człowiek obdarza swą neutralną i anonimową naturę. W tej „kuźni” konstruowane są indywidualne systemy wzniosłego znaczenia ludzkiego życia (*subliminal forge of the human significance of life*), dzięki którym dokonuje się zmiana jakości życia człowieka – z poziomu zwierzęcego (naturalnego, konstytutywnego) na poziom ściśle ludzki⁵.

Najistotniejszą cechą funkcjonowania duszy ludzkiej w tej koncepcji jest jej o t w a r t o ś ć⁶. W ten sposób Autorka odcho-

(A.-T. Tymieniecka, *Metaphysics of Manifestation of Logos*, „Analecta Husserliana” 1993, XL, s. 11).

⁵ „Here are instituted the individual systems of the meaning of life, personal, societal, cultural” (A.-T. Tymieniecka, *Aesthetic Enchantment*, „Analecta Husserliana” 2000, LXV, s. 17); tamże, s. 17: „It is the locus of the unique transformations and transmutations that occur in the human passage from the higher animal to the specifically human being”.

⁶ „Although the human person might be self-enclosed like a *monad*, the soul – contrary to the views of some phenomenologists – is not” (A.-T. Tymie-

dzi od analogicznych koncepcji Leibniza, Husserla, Ingardena i innych fenomenologów, którzy rozumeli duszę jako rodzaj monady bez „okien i drzwi”, czyli duszę zamkniętą w sobie. Jej zdaniem, jest ona pośrednikiem między duchem a ciałem, między człowiekiem a całym schematem życia. Pełni funkcję przekaźnika (*transmitter*) konstruktywnego rozwoju życia, począwszy od odwiecznego logosu aż po jego unicestwienie się w antylogosie, przez który w tej koncepcji należy rozumieć transnaturalny cel człowieka. Jest to możliwe dzięki jej zorientowaniu zarówno do „wewnątrz”, jak i na „zewnątrz”. W obrębie bytu ludzkiego dusza łączy wszystkie przejawy logosu – racjonalności w jeden akt życia, przez co wprowadza ład we wszystkie wymiary jego egzystencji. Przenika cały system funkcjonalny podmiotu, dzięki czemu umożliwia koordynację jego działania. Dusza także ożywia życie psychiczne człowieka oraz podtrzymuje w istnieniu jego ciało, z którym nieustannie kontaktuje się. Dusza jako skierowana na „zewnątrz” jest odpowiedzialna za wzajemne połączenia, wymianę i harmonię w całym systemie życia. Stanowi terytorium, przez które przepływają czynniki zewnętrzne – siły Natury – bezpośrednio na nią oddziaływujące. Ponadto jest ona otwarta na wszelkie poruszenia, tęsknoty i dążenia nie należące do jej struktury, a które pochodzą ze sfery przed-życia. Te tęsknoty ożywiają cały system funkcjonalny człowieka zarówno jego układ konstytutywny, jak i układ kreatywny. Ta otwartość duszy czyni z niej miejsce walki między energiami życiowymi (naturalnymi) a kreatywnymi wirtualnościami człowieka, której skutkiem jest krystalizacja ludzkiej kondycji.

Fenomenologia duchowego rozwoju duszy ludzkiej

Tak pojęta dusza ludzka, podobnie jak życie, rozwija się. Punktem kulminacyjnym jej ewolucji jest spotkanie z Transcendencją⁷. Analizę rozwoju duszy Tymieniecka dokonuje na tere-

niecka, *The Moral Sense and the Human Person within the Fabric of Communal Life. The Human Condition at the Intersection of Philosophy, Social Practice, and Psychiatric Therapeutics. A Monographic Study*, „*Analecta Husserliana*” 1986, XX, s. 26).

⁷ Na określenie Transcendencji Tymieniecka używa różnych terminów, między innymi: „Inny” (*the Other*), „Świadek” (*Witness*), „Unikalny Byt” (*Unique Being*), „Bóg” (*the Divine*), „Nieuchwytny” (*the Unseizeable*), „Unikalna Obecność”

nie fenomenologii sacrum (*phenomenology sacrum*), którą traktuje jako najważniejszą część własnej filozofii. Jej celem jest odsłonięcie życia wewnętrznego człowieka, jego drogi duchowej zmierzającej do poznania obecności Absolutu. Przedmiotem fenomenologii sacrum jest przeżycie religijne, specyficzny typ ludzkiego doświadczenia. Fenomenologia duchowego rozwoju w porównaniu z fenomenologią konstytutywną oraz fenomenologią kreatywną ma charakter bardziej skomplikowany. Tymieniecka twierdzi, że dotychczasowe próby zgłębienia fenomenu przeżycia religijnego podejmowane przez fenomenologów, a także różnych autorów zainspirowanych tradycją fenomenologiczną nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Zamiast kierować się intuicją doświadczenia religijnego, posługiwały się sztywnymi metodami ejdeetyczno-transcendentalnymi, które w sposób fragmentaryczny i niepełny oddawały sens tego rodzaju przeżycia. W związku z tym Tymieniecka proponuje analizę fenomenu tego doświadczenia według nowych kryteriów metodologicznych względem założeń klasycznej fenomenologii. Rozpoczyna ona swoje przedsięwzięcie od badania podświadomej sfery duszy, czyli najprostszej formy genetycznej świadomości, a następnie zmierza do pola świadomości w jej znaczących kompleksach. W podświadomości bowiem ma swoje źródło „zmysł religijny” (*sacral sense*) – racja najgłębszych poszukiwań duszy prowadzących do transempirycznego jej przeznaczenia. W ten sposób Tymieniecka wnosi ogromny wkład w rozumienie religii jako środka, za pomocą którego „dusza może przemawiać do Boga i Bóg może przemawiać do duszy”.

Dusza ludzka to miejsce spotkania z Transcendencją. Aby człowiek mógł wejść w bezpośredni kontakt ze Świadkiem, jego dusza musi znajdować się w określonej fazie rozwoju, w tak zwanym wewnętrznym uświęceniu, nazywanym również wewnętrzną świętością (*inward sacredness*). Jest to faza nowej świadomości duszy, odczuwana przez byt ludzki w postaci intensywnego uczucia radości i wyzwolenia. W jej

(*Unique Presence*), „Promienna Obecność” (*Radiant Presence*), „ten, który jest Poza” (*the Beyond*), „Kochająca Opatrzność” (*Loving Providence*), „Boski Świadek” (*Divine Witness*), „Bezimienny” (*the Unnameable*), „Bóg” (*God*), „Ojciec” (*Father*), „Stwórca” (*the Creator*), „Mistrz” (*Master*), „Boski Posłaniec” (*Divine Messenger*), „Boski Stwórca” (*Divine Creator*), „Ostateczne Światło” (*Ultimate Light*), „Niewytłumaczalny” (*the Inexplicable*).

obrębie wyłaniają się specyficzne siły i wirtualności duszy, których obecność umożliwia *human condition* wkroczenie na drogę transempirycznych doświadczeń. Faza wewnętrznego uświadczenia stanowi więc element wyjaśniający skierowanie człowieka ku temu, co bezczasowe i nieskończone. Tymieniecka wyróżnia trzy etapy rozwoju duchowego duszy, które prowadzą do spotkania „Innego”. Wyznaczają je trzy tendencje – namiętności (*movements, passions*) duszy. Po ich uświadomieniu człowiek może dotrzeć do genezy znaczenia tego, co Boskie w rozwoju sacrum.

Pierwsza tendencja duszy inicjuje tak zwane radykalne badanie (*radical investigation*), wiążące się z przyjęciem określonej postawy wobec rzeczywistości zewnętrznej przez człowieka⁸. Jej źródłem jest podświadoma pasja rozumienia, która skłania byt ludzki do refleksji intelektualnej. Człowiek dzięki niej chce poznać różne stany bytowe, na przykład przyczyny zdarzeń, zasady myślenia i działania, związki między rzeczami i wydarzeniami itd., co ostatecznie sprowadza się do pragnienia poznania sensu własnej egzystencji. Dlatego *human condition* poddaje pod wątpliwość wszystkie dotychczasowe sądy dotyczące świata, a także ich uzasadnienia i rozpoczyna poszukiwanie nowych rozwiązań. Podmiotem tej radykalnej analizy jest dusza ludzka, bo to ona stawia znak zapytania wszystkiemu, co do tej pory było dla niej oczywiste i pewne. Wewnątrz samej siebie szuka nowych punktów odniesienia, dzięki czemu przyjmuje nowe formy własnej ewolucji. Rozwija w sobie wewnętrzny transempiryczny napęd, który „wrzuca” całą jej podmiotowość w nową – drugą tendencję⁹.

Druga tendencja duszy wyraża się w dążeniu w kierunku egzaltacji i ideałów (*exalted existence*). Ponieważ wewnątrz pierwszej swej namiętności dusza odrzuca własne naturalne wartości, dlatego w obrębie drugiej swej tendencji

⁸ „This investigation, that I have called *radical investigation*, makes all the reasons and justifications we have so far accepted vain. All the ways of establishing *validity* of conduct, principles and their foundations, ultimately, all beliefs have lost their preestablished validity in this investigation” (A.-T. Tymieniecka, *From the Sacred to the Divine*, „Analecta Husserliana” 1994, XLIII, s. 11-12).

⁹ Tamże, s. 12: „And, as a matter of fact, gradually eliminating all that is already given, passionately searching out a new point of orientation, the soul acquires a new molding, it unwinds from its own center a new *sui generis*, trans-empirical, trans-natural propulsion. Transformed by this new molding, thus strengthened, the soul throws its entire self into a new movement”.

angażuje się w kreację wartości o wyższym charakterze społecznym, moralnym, estetycznym i religijnym, które pełnią rolę ideałów. Tymieniecka określa te nowo wykreowane wartości mianem podświadomych form doświadczenia, których sens wydaje się być dla niej bardziej atrakcyjny i pociągający. Te nowatorskie wartości poszerzają wewnętrzną przestrzeń duszy, ta zaś umożliwia twórczy rozwój człowieka. Wraz z pojawieniem się różnorodnych ideałów dusza dociera do trzeciej swej tendencji.

Trzecia namiętność duszy prowadzi bezpośrednio w kierunku jej transnaturalnego przeznaczenia, w stronę Transcendencji (*move toward Transcendence*). Kiedy dusza uświadomi sobie, że jej pragnienie rozumienia sensu egzystencji przewyższa wszystkie razem wzięte wykreowane idealne wartości, którymi dotychczas karmiła się, odczuwa głęboką samotność. Tymieniecka określa ten stan duszy mianem ogarnięcia przez ciemność. Ani rozum, ani życie empiryczne nie jest w stanie przezwyciężyć tej ciemności¹⁰. Reakcją człowieka na brak rozumienia własnej sytuacji jest przeżywanie głębokiego niepokoju i niepewności. Wówczas jedyną nadzieję dostrzega on w drugim człowieku, który znajduje się w podobnym położeniu. Dlatego podmiot zwraca się w stronę drugiego „ja”, ufając, że otrzyma od niego niezbędną pomoc¹¹. Jednak pomimo obecności „drugich”, dusza ludzka nadal odczuwa samotność – cierpi, bo drugi człowiek nie jest w stanie dogłębnie zrozumieć jej wewnętrznych napięć oraz udzielić ostatecznych odpowiedzi na dręczące ją pytania. Z tego względu człowiek odczuwa wielką pustkę, czuje się na pozycji przegranej. Okazuje się, że ta pozorna porażka przekształca się w czasie w jego zwycięstwo, bowiem ten dramatyczny moment w egzystencji człowieka stanowi centralny punkt w rozwoju duszy ludzkiej. Dusza, odczuwając swą wielką słabość i bezsilność w udzieleniu odpowiedzi na najważniejsze pytania oraz dostrzegając niemoc „drugiego”, zwraca się intuicyjnie do Transcendencji, szukając u Niej pomocy i wsparcia. Te usiłowania duszy – to

¹⁰ Tamże, s. 13: „The soul then finds itself thrown on its own in a stormy sea, without compass and swamped in total darkness: the light of reason, of empirical life or of that devoted to higher values, has definitely disappeared”.

¹¹ Tymieniecka twierdzi, że dostrzeżona przez nią relacja „ja-ty” wewnątrz doświadczenia religijnego jest zbieżna z poglądami przedstawicieli filozofii dialogu, takich jak: E. Lévinasa, M. Bubera, F. Rosenzweiga, M. Nédoncelle’a.

skierowanie na zewnątrz, tak zwane „wyjście z siebie”, „odejście od samego siebie”, „otwarcie na boskie prowadzenie” – nie są bezowocne. Prowadzą bowiem do najbardziej wewnętrznej-intymnej intuicji obecności Boga, zjednoczenia duszy ze Świadkiem w ekstazie (*eternity in the instant*)¹², krystalizującego się w doświadczeniu „wewnętrznej rzeczywistości”. W obrębie tej intuicji jej dotychczasowe niepokoje odnajdują swą odpowiedź i ukojenie, a samotność zostaje przewyciężona. W człowieku pojawia się przekonanie o transnaturalnym przeznaczeniu jego duszy, które jest jej nowym życiem¹³. Tymieniecka twierdzi, że ludzkie transempiryczne przeznaczenie nie jest kwestią odkrycia, lecz inwencji, bowiem w jego realizacji człowiek nie kieruje się żadnymi regułami ani prawami¹⁴. Ponadto nie istnieje uniwersalna recepta, jak spotkać „Innego”. Człowiek poprzez swoje akty duchowe (*spiritual acts*) kreuje indywidualną drogę zmierzającą do spotkania ze Świadkiem¹⁵. Dla przykładu Autorka podaje oryginalną drogę św. Teresy z Lisieux oraz św. Ignacego Loyoli – różne drogi prowadzące do tego samego celu.

Zdaniem Tymienieckiej, „Inny” zawsze jest obecny w duszy ludzkiej. Jego cicha i dyskretna obecność często pozostaje w ukryciu, niedostrzeżona przez człowieka. Świadek pokornie czeka na swoje odkrycie, jest bowiem przed początkiem wszystkiego oraz kieruje wszystkim od samego początku¹⁶. Przeni-

¹² „How can the present moment be linked to Eternity? Tymieniecka affirms: *Eternity only consists of unique present moments... Moments live, and we live through them. Our destiny is established by them. Our destiny, ineffaceable, causes this life to enter gloriously into all eternity (179-180)*” (M. Kronegger, A-T. Tymieniecka’s *Challenges: from a Spiritual Wasteland to Transcendence*, „Phenomenological Inquiry” 1990, 14, s. 91-92).

¹³ „It is the extraordinary presence of the Witness in the soul which is the culminating point to our trans-natural destiny. Moreover, *it is the modality of this presence which allows us to discover its true meaning*” (A.-T. Tymieniecka, *From the Sacred to the Divine*, art. cyt, s. 17); tamże, s. 16: „Finally, there is the conviction that the destiny of our existence is discovered as the *new life of this soul*. It is a trans-natural life, *inside and outside us, contingent and absolute*”.

¹⁴ „(...) but human destiny is invented, that means it has no laws” (A.-T. Tymieniecka, *Natural Spontaneity in the Translating Continuity of Beingness*, „Analecta Husserliana” 1983, XIV, s. 149).

¹⁵ Por. Th. Ryba, *Anna-Teresa Tymieniecka’s Contribution to the Philosophical Psychology of Religion*, „Phenomenological Inquiry” 1990, 14, s. 39.

¹⁶ „The guiding thread is the *Witness* which is always present in us but ignored. Already ready to be opened in us and to blossom, it awaits the hour in

ka całą ludzką egzystencję, wszystkie jej aspekty, począwszy od ciała do duszy, czyli „rozumie wszystko” i „uczestniczy we wszystkim”.

Obecność Boga w duszy ma charakter nadzwyczajny, bowiem Absolut nie stanowi jej części. Świadek ukazuje człowiekowi swoje istnienie jako całkowicie odrębne, bo jest „Radycznie Inny”¹⁷. Nie można Go porównać do żadnego typu bytu żyjącego, gdyż posiada całkiem inną naturę – to Ktoś radykalnie inny od wszystkiego, co jest i co jest możliwe. Jest jak Prądnia na szczycie hierarchii bytów. Świadek jest transcendentny wobec duszy, a jednocześnie immanentny względem niej. Człowiek odkrywa Go w sobie, a każdy może tego dokonać jedynie w sposób indywidualny, na drodze poszukiwań własnej duszy. Świadek zapewnia duszy jej wewnętrzną jedność, stanowi rację panującego w niej ładu, przyciąga ją do siebie, przez co poszerza jej pojemność do granic możliwości.

Pojawia się pytanie o możliwość komunikacji Stwórcy z człowiekiem, skoro tak różny jest ich status ontyczny (*communication in the sacred*). Tymieniecka uważa, że odpowiedzi na to pytanie należy szukać w naturze duszy ludzkiej, w rozwoju jej wewnętrznych wirtualności, dzięki którym pojawia się na jej obszarze impuls zmierzający do ujawnienia jej transnatu-

which the soul can discover it and open itself up to *loving Providence*, the Divine in us” (A.-T. Tymieniecka, *Logos and Life: The Three Movements of the Soul or the Spontaneous and the Creative in Man's Self-Interpretation-in-the-Sacred*, Book 3, „Analecta Husserliana” 1988, XXV, s. 169); tamże, s. 174: „The soul discovers in itself this *Unique Witness* present and acting as a Father who holds it alone in the hallow of his heart, precious among all”; tamże, s. 175: „He (God) takes pleasure in the soul's ascensions and suffers infinitely in its falls. The *Witness* is always present and holds back his living breath in order not to extinguish the small spark through which the soul bursts forth. But the *Witness* does not allow the soul to be extinguished by gusts of adverse winds. He intentionally prepares some landmarks, some outlets, and some illuminations in proportion to how the soul, step by step, advances”.

¹⁷ „As a matter of fact, the *Witness* that emerges in an intuition journeying through all the fluctuations of the life of the soul, affirms himself *in his presence* absolutely distinct from the soul, as radically other” (A.-T. Tymieniecka, *From the Sacred to the Divine*, art. cyt., s. 17); tamże, s. 17: „Radically other because he cannot identify himself with a living being, with anything known and with nothing that could be known, because he introduces him self as other, radically other, not only in relation to all that is present, but also to all that which is possible; in this way he introduces himself at the peak of being and of becoming, and knowing all, penetrating all, he is somehow aware of all. Thus present in the soul, the *Witness* is able to understand the human attitude in its totality as such and particularly that of the soul which invokes him”.

ralnego przeznaczenia. Dusza musi przygotować w sobie podłoże – fazę sacrum i odpowiednie środki, by stać się „uważną i czułą” na głos Boskiego Pośłańca, na przesłanie (*sacred message*) pochodzące od Niego. Ponieważ jest to przesłanie zawierające wewnętrzną Prawdę oraz kierujące się wewnętrznymi prawami, dlatego jest niezależne od indywidualnych sytuacji, w jakich znajduje się człowiek oraz w ogóle ludzkość. Jego nadzwyczajna treść determinuje formę jego komunikacji. Dla przykładu Tymieniecka podaje zwiastowanie Dziewicy Maryi. Przesłanie, które człowiek otrzymuje od „Radykalnie Innego” najpierw musi zostać przez niego przyjęte, a następnie rozwinięte w procesie interpretacji ludzkiej egzystencji (*ciphering of the sacred message*), które na tym etapie rozwoju życia człowieka przybiera postać szyfrowania tego, co uświęca (*self-ciphering-in-the-sacred*).

Po zaprezentowaniu A.-T. Tymienieckiej fenomenologii duszy należy stwierdzić, że jest to jedna ze współczesnych propozycji filozoficznych, która nie odrzuca wymiaru duchowego życia człowieka. Tymieniecka, dostrzegając teleologię bytu ludzkiego, wskazuje na rzeczywistość duchową człowieka, a poprzez nią na Transcendencję. Dzięki temu życie człowieka nie ogranicza się do poziomu wegetacji lub konsumpcji, ale nabiera głębszego egzystencjalnego sensu. Warto spojrzeć na przedstawioną propozycję filozoficzną z perspektywy antropologii realistycznej, a także teologii chrześcijańskiej, a następnie dokonać jej właściwej oceny, co może stanowić temat odrębnej publikacji.